

ΤΣΑΡΛΣ ΦΕΡΓΚΙΣΟΝ

Σκηνοθέτης του βραβευμένου με Όσκαρ 2011 ντοκιμαντέρ *Inside Job*

Η
ΜΕ
ΓΑ
ΛΗ
ΚΟΜΠΙΝΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΦΘΟΡΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: THE PREDATOR NATION
Από τις Εκδόσεις Crown Business, Νέα Υόρκη 2012

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Η μεγάλη κομπίνα**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Charles Ferguson

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Γιώργος Μπαρουξής

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Χρυσούλα Τσιρούκη

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρυσούλα Μπουκουβάλα

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Σταμάτιος Κοτσάτος & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Κωνσταντίνα Παναγιώτου & ΣΙΑ Ο.Ε.

© Charles Ferguson, 2012

All rights reserved.

© Φωτογραφίας εξωφύλλου: Stephen Carroll/Trevillion Images UK

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2012

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2012, 2.000 αντίτυπα

ISBN 978-960-496-535-9

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίου.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοΐου 121

144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο: Μαυρομυχάλη 1

106 79 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

Telefax: 2102819550

www.psichogios.gr

e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head office: 121, Tatoiou Str.

144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore: 1, Mavromichali Str.

106 79 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

Telefax: 2102819550

www.psichogios.gr

e-mail: info@psichogios.gr

ΤΣΑΡΛΣ ΦΕΡΓΚΙΣΟΝ

*Μετάφραση:
Γιώργος Μπαρουξής*

*Στην Αθηνά-Σοφία και την Όντρεϊ-Ελίζαμπεθ,
δυο γυναίκες που μου άλλαξαν τη ζωή*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Πού βρισκόμαστε τώρα	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ανοίγοντας το κουτί της Πανδώρας: η εποχή της απελευθέρωσης, 1980-2000	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η φύσκα, μέρος πρώτο: δανειοληψία και δανειοδοσία στη δεκαετία του '00	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η Γουόλ Στρίτ φτιάχνει μια φύσκα και τη δίνει στον κόσμο	120
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Ολοκληρωτική κατάρρευση: προειδοποιήσεις, αρπακτικά, κρίσεις, αντιδράσεις	176
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Έγκλημα και τιμωρία: η τραπεζική και η φύσκα ως εγκληματικές δραστηριότητες	228
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Πρόξενoi δεινών: ο απελευθερωμένος χρηματοοικονομικός τομέας ως καταστροφική δύναμη	294
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Ο γυάλινος πύργος	338
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Η Αμερική ως στημένο παιχνίδι	388
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Τι πρέπει να γίνει;	457
Σημειώσεις	465
Γλωσσάρι	484
Ευρετήριο	494
Ευχαριστίες	506

ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΟΜΑΣΤΕ ΤΩΡΑ

ΕΧΟΥΝ ΓΡΑΦΤΕΙ ΗΔΗ ΠΟΛΛΑ ΒΙΒΛΙΑ για την οικονομική κρίση, αλλά παρ' όλα αυτά αποφάσισα για δύο λόγους ότι είναι σημαντικό να γράψω άλλο ένα.

Ο πρώτος λόγος είναι ότι οι εγκληματίες παρέμειναν ατιμώρητοι, και ο δημόσιος διάλογος για αυτό το θέμα είναι ελάχιστος. Όταν πήρα το Όσκαρ καλύτερου ντοκιμαντέρ το 2011, είπα: «Τρία χρόνια έπειτα από μια φρικτή οικονομική κρίση που προκλήθηκε από εκτεταμένες πρακτικές απάτης, ούτε ένα οικονομικό στέλεχος δεν έχει πάει φυλακή. Κι αυτό είναι απαράδεκτο». Όταν ρωτήθηκαν αργότερα για τη μη άσκηση ποινικών διώξεων, ανώτατοι αξιωματούχοι της κυβέρνησης Ομπάμα απάντησαν με αόριστες υπεκφυγές, αφήνοντας να εννοηθεί ότι δεν είχε διαπραχθεί καμία παρανομία, ή ότι συνεχίζονται οι έρευνες. Οι σημαντικότεροι Ρεπουμπλικανοί υποψήφιοι για την προεδρία επίσης δεν έθιξαν το θέμα.

Μέχρι τις αρχές του 2012 εξακολουθεί να μην υπάρχει ούτε μία ποινική δίωξη ανώτατου στελέχους χρηματοπιστωτικής εταιρείας που να έχει σχέση με την οικονομική κρίση. Ούτε έχει γίνει καμιά σοβαρή προσπάθεια από την κυβέρνηση να χρησιμοποιήσει αγωγές, κατασχέσεις περιουσιακών στοιχείων ή περιοριστικές εντολές για να επιβάλει πρόστιμα ή άλλα μέτρα επανόρθωσης σε βάρους εκείνων που βύθισαν την παγκόσμια οικονομία σε ύφεση. Ο λόγος δεν είναι ότι δεν έχουμε ενδείξεις εγκληματικής συμπεριφοράς. Μετά την κυκλοφορία του ντοκιμαντέρ, έχει

βγει στην επιφάνεια μεγάλη ποσότητα νέου υλικού, ιδιαίτερα από ιδιωτικές αγωγές, το οποίο αποκαλύπτει μέσω συζητήσεων σε e-mail και άλλων στοιχείων ότι πολλοί τραπεζικοί, ανάμεσά τους και ανώτατα διοικητικά στελέχη, γνώριζαν επακριβώς τι συμβαίνει, και ότι πρόκειται για κατάφωρη απάτη.

Ακόμη όμως και αν αγνοήσουμε την κρίση, υπάρχουν τώρα άφθονα στοιχεία που δείχνουν την ύπαρξη μιας εκτεταμένης ατιμώρητης εγκληματικής συμπεριφοράς στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Αργότερα στο βιβλίο θα παρουσιάσω τον κατάλογο με όσα γνωρίζουμε ήδη, τα οποία είναι *πολλά*. Πέρα από τη συμπεριφορά που προκάλεσε την κρίση, ανακαλύφθηκε ότι μεγάλες αμερικανικές και ευρωπαϊκές τράπεζες υποβοήθησαν τις απάτες της Enron και άλλων εταιρειών, ξεπλένουν χρήματα για καροτέλ ναρκωτικών και τον ιρανικό στρατό, βοηθούν στη φοροδιαφυγή, κρύβουν περιουσιακά στοιχεία διεφθαρμένων δικτατόρων, συνωμοτούν για να ελέγξουν τις τιμές και διαπράττουν πολλές μορφές οικονομικής απάτης. Πλέον έχουν συγκεντρωθεί συντριπτικά στοιχεία που δείχνουν ότι τα τελευταία τριάντα χρόνια ο αμερικανικός χρηματοπιστωτικός τομέας έχει γίνει ένας επικίνδυνος παράγοντας. Καθώς αυξανόταν ο πλούτος και η δύναμή του, υπονόμεισε το πολιτικό σύστημα της Αμερικής (συμπεριλαμβανομένων των δύο κομμάτων), την κυβέρνηση και τα ακαδημαϊκά ιδρύματα με σκοπό να απελευθερωθεί από τους κανονισμούς που ρύθμιζαν τη λειτουργία του. Καθώς προχωρούσε η κατάργηση αυτών των κανονισμών (απελευθέρωση), ο χρηματοοικονομικός τομέας γινόταν όλο και πιο ανήθικος και επικίνδυνος, προκαλώντας όλο και περισσότερες οικονομικές κρίσεις και καταφεύγοντας σε ακόμη πιο κατάφωρα εγκληματική συμπεριφορά. Από τη δεκαετία του '90, η δύναμή του ήταν αρκετή ώστε να προστατεύει τους τραπεζίτες όχι μόνο από αποτελεσματικές κανονιστικές ρυθμίσεις αλλά ακόμη και από τις υπηρεσίες επιβολής του νόμου. Ο χρηματοοικονομικός τομέας είναι τώρα μια παρασιτική και αποσταθεροποιητική δύναμη που αποτελεί έναν κύριο παράγοντα αναστολής της αμερικανικής οικονομικής ανάπτυξης.

Αυτό σημαίνει ότι η νομική δίωξη δεν είναι απλώς θέμα εκδίκασης ή ακόμη και δικαιοσύνης. Η γνήσια τιμωρία για την οικονομική εγκληματικότητα μεγάλης κλίμακας είναι ένα ζωτικό στοιχείο για την επαναφορά των κανονιστικών ρυθμίσεων, η οποία με τη σειρά της είναι απαραίτητη για την οικονομική υγεία και σταθερότητα της Αμερικής (και του κόσμου). Οι κανονιστικές ρυθμίσεις είναι ένα θετικό στοιχείο, αλλά η απειλή της φυλάκισης συγκρατεί το μυαλό. Ένας διακεκριμένος ειδικός επί του θέματος, ο γκάνγκστερ Αλ Καπόνε, είπε κάποτε: «Μπορείς να καταφέρεις πολύ περισσότερα πράγματα στη ζωή με έναν καλό λόγο κι ένα πιστόλι παρά με έναν καλό λόγο μόνο». Αν τα οικονομικά στελέχη γνωρίζουν ότι θα πάνε φυλακή σε περίπτωση που διαπράξουν σοβαρές απάτες θέτοντας σε κίνδυνο την παγκόσμια οικονομία και ο παράνομος πλούτος τους κατασχεθεί, τότε θα μειωθούν δραστικά οι πιθανότητες να διαπράξουν τέτοιες απάτες και να προκαλέσουν παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις. Έτσι, ένας λόγος που με έκανε να γράψω αυτό το βιβλίο είναι για να διατυπώσω με πεντακάθαρες λεπτομέρειες τα στοιχεία που στηρίζουν τις νομικές διώξεις. Σε αυτό το βιβλίο δείχνω ότι ένα μεγάλο μέρος της συμπεριφοράς που οδήγησε στη φούσκα και την κρίση ήταν κυριολεκτικά εγκληματική, και ότι η έλλειψη διώξεων είναι σχεδόν εξίσου εξωφρενική όσο και η αρχική συμπεριφορά του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Ο δεύτερος λόγος που με έκανε να γράψω το βιβλίο είναι ότι η εξάπλωση της ληστροικής χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς είναι ταυτόχρονα αίτιο και σύμπτωμα μιας ακόμη ευρύτερης και ακόμη πιο ανησυχητικής αλλαγής στο οικονομικό και πολιτικό σύστημα της Αμερικής. Ο χρηματοοικονομικός τομέας αποτελεί τον πυρήνα μιας νέας ολιγαρχίας της οποίας η δύναμη έχει αυξηθεί τα τελευταία τριάντα χρόνια, και αυτό έχει αλλάξει σε βάθος τη ζωή στην Αμερική. Τα τελευταία κεφάλαια του βιβλίου αναλύουν πώς συνέβη αυτό και τι σημαίνει.

Γύρω στο 1980, η αμερικανική κοινωνία άρχισε να υφίσταται μια σειρά από βαθιές μεταβολές. Κατάργηση κανονιστικών

ρρυθμίσεων, εξασθένηση των μηχανισμών επιβολής της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας και τεχνολογικές εξελίξεις οδήγησαν σε αυξημένη συγκέντρωση της βιομηχανίας και οικονομίας. Το χρήμα άρχισε να επηρεάζει και να διαφθείρει όλο και περισσότερο την πολιτική. Η Αμερική άρχισε να υπολείπεται άλλων κρατών στην εκπαίδευση, τις υποδομές και τις επιδόσεις πολλών από τους κύριους τομείς της οικονομίας της. Η ανισότητα αυξήθηκε. Λόγω αυτών καθώς και άλλων αλλαγών, η Αμερική άρχισε να μετατρέπεται σε ένα στημένο παιχνίδι – σε μια κοινωνία που αρνείται ευκαιρίες σε εκείνους που δεν έχουν γεννηθεί σε πλούσιες οικογένειες, και που μοιάζει περισσότερο με τριτοκοσμική δικτατορία παρά με προηγμένη δημοκρατία.

Το κίνημα Καταλάβετε τη Γουόλ Στριτ (Occupy Wall Street), που άρχισε στη Νέα Υόρκη το Σεπτέμβριο του 2011 και εξαπλώθηκε γοργά στην Αμερική και σε όλο τον κόσμο, αρχικά δεν είχε πολύ σαφείς στόχους. Ωστόσο οι διαδηλωτές είχαν μεγάλο δίκιο σε ένα πράγμα: τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν κυριευτεί από μια αμοραλιστική οικονομική ολιγαρχία, ενώ το αμερικανικό όνειρο των ευκαιριών, της εκπαίδευσης και της προόδου έχει περιοριστεί πλέον στα πλουσιότερα στρώματα του πληθυσμού. Οι πολιτικές αποφάσεις υπαγορεύονται όλο και πιο πολύ από τους πλουσίους, από τον χρηματοοικονομικό τομέα, και από ισχυρούς –αν και μερικές φορές κακοδιοικούμενους– τομείς της οικονομίας όπως οι τηλεπικοινωνίες, η περίθαλψη, οι αυτοκινητοβιομηχανίες και η ενέργεια. Αυτές οι πολιτικές εφαρμόζονται και επαινούνται από τους πρόθυμους οπαδούς αυτών των ομάδων, δηλαδή από την όλο και πιο ξεπουλημένη ηγεσία των πολιτικών κομμάτων, της ακαδημαϊκής κοινότητας και των λόμπι της Αμερικής.

Αν επιτρέψουμε σε αυτή την τάση να συνεχιστεί, η διαδικασία θα μετατρέψει τις Ηνωμένες Πολιτείες σε μια παρακαμάζουσα, άδικη κοινωνία με έναν εξαθλιωμένο, θυμωμένο, αμόρφωτο πληθυσμό που θα ελέγχεται από μια μικρή υπερπλούσια ελίτ. Μια τέτοια κοινωνία θα ήταν όχι μόνο ανήθικη αλλά και τελι-

κά ασταθής και επικίνδυνα ώριμη για εκδηλώσεις θρησκευτικού και πολιτικού εξτρεισμού.

Μέχρι τώρα και τα δύο πολιτικά κόμματα έχουν αποδειχτεί εξαιρετικά έξυπνα και αποτελεσματικά στην απόκρυψη αυτής της νέας πραγματικότητας. Ουσιαστικά, τα δύο κόμματα έχουν δημιουργήσει ένα καινοτόμο καρτέλ – μια κατάσταση την οποία ονόμασα πολιτικό *δυσπώλιο* της Αμερικής, και την οποία αναλύω λεπτομερειακά παρακάτω. Και τα δύο κόμματα ψεύδονται για το γεγονός ότι έχουν πουληθεί στον χρηματοοικονομικό τομέα και τους πλουσίους. Μέχρι τώρα έχουν παραμείνει και τα δύο ουσιαστικά ατιμώρητα για το ψέμα, επικουρούμενα σε μεγάλο βαθμό από τα τεράστια χρηματικά ποσά που ξοδεύονται για παραπλανητική, εκμεταλλευτική πολιτική διαφήμιση. Αυτό όμως δεν μπορεί να συνεχιστεί επ' άπειρον. Οι Αμερικανοί αρχίζουν να θυμώνουν, και παρόλο που είναι παραπλανημένοι ή απληροφόρητοι, έχουν μια βαθιά ενστικτώδη αίσθηση ότι τους εξαπατούν. Τόσο το κίνημα Tea Party όσο και το Καταλάβετε τη Γουόλ Στριτ είναι πρώιμα μικρά συμπτώματα αυτής της αίσθησης.

Έτσι, δε θα ασχοληθώ περισσότερο με θέματα όπως πώς μπορούν να επιβληθούν κανονιστικές ρυθμίσεις για τα γυμνά ασφάλιστρα κινδύνου αθέτησης πληρωμών, πώς θα βελτιωθούν τα λογιστικά πρότυπα για τις οντότητες εκτός ισολογισμού, πώς θα εφαρμοστεί ο «κανόνας Βόλκερ», πώς θα αυξηθούν τα ίδια κεφάλαια ή πώς θα μετρηθεί η τραπεζική μόχλευση. Αυτά είναι σημαντικά πράγματα που πρέπει να γίνουν, αλλά αποτελούν τακτικά ερωτήματα και είναι σχετικά εύκολο να διεκπεραιωθούν αν είναι υγιές το πολιτικό σύστημα, η οικονομία, το ακαδημαϊκό περιβάλλον και οι ρυθμιστικές δομές. Η πραγματική πρόκληση είναι να βρούμε με ποιον τρόπο οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούν να πάρουν και πάλι τον έλεγχο του μέλλοντός τους από τη νέα ολιγαρχία και να αποκαταστήσουν τη θέση τους ως ένα εύπορο, δίκαιο και μορφωμένο έθνος. Γιατί αν δεν το κάνουμε αυτό, το υπάρχον καθεστώς της μεγάλης συγκέντρωσης πλού-

του και ισχύος θα επιδεινωθεί, και μπορεί να αντιμετωπίσουμε τη σταθερή εξαθλίωση του μεγαλύτερου μέρους του αμερικανικού πληθυσμού.

Πριν μπούμε στην ουσία αυτών των θεμάτων, θα πρέπει ίσως να κάνω ένα σχόλιο για τις προσωπικές μου θέσεις και αντιλήψεις. Δεν είμαι κατά των επιχειρήσεων, των κερδών και του πλουτισμού. Δεν έχω πρόβλημα με τους ανθρώπους που γίνονται δισεκατομμυριούχοι – αν το καταφέρουν αυτό κερδίζοντας σε μια δίκαιη κούρσα, αν τα επιτεύγματά τους το δικαιολογούν, αν πληρώνουν τους φόρους που τους αναλογούν και αν δε διαφθείρουν την κοινωνία τους. Οι άνθρωποι που ίδρυσαν την Intel έγιναν πολύ πλούσιοι, κι αυτό είναι καλό. Έχουν διδακτορικά στη φυσική. Δούλεψαν πολύ σκληρά. Φέρθηκαν δίκαια στους εργαζομένους τους. Και μας έδωσαν χίλιες φορές περισσότερα από όσα πήραν. Μέσα σε μια δεκαετία από την ίδρυσή της, η Intel επινόησε τους μικροεπεξεργαστές και τις τρεις σημαντικότερες μορφές ημιαγωγών μνήμης. Ένας από τους ιδρυτές της Intel –ο Ρόμπερτ Νόις, τον οποίο είχα την τιμή να γνωρίσω– επινόησε *προσωπικά* μαζί με άλλους το ολοκληρωμένο κύκλωμα. Δεν έχω απολύτως κανένα πρόβλημα με το γεγονός ότι ο Μπομπ Νόις, ο Γκρόντον Μουρ και ο Αντι Γκρόουβ έβγαλαν πολλά λεφτά. Το ίδιο ισχύει για τον Λάρι Έλισον της Oracle, τον Στιβ Τζομπς και τον Στιβ Βόζνιακ της Apple, τους ιδρυτές της Google, του eBay, της Craigslist, της Amazon και της Genentech, καθώς επίσης, εδώ που τα λέμε, και για τον Γουόρεν Μπάφετ.

Τα περισσότερα όμως από τα άτομα στα οποία αναφέρεται το βιβλίο δεν πλούτισαν με αυτό τον τρόπο. Οι περισσότεροι έγιναν πλούσιοι επειδή είχαν καλές διασυνδέσεις και ήταν διεφθαρμένοι. Και δημιουργούν μια κοινωνία στην οποία μπορούν να διαπράττουν άκρωτος βλαπτικά οικονομικά εγκλήματα παραμένοντας ατιμώρητοι, και στην οποία μόνο τα παιδιά των πλούσιων έχουν τη δυνατότητα να πετύχουν.

Με αυτό έχω πρόβλημα. Και νομίζω ότι οι περισσότεροι συμφωνούν μαζί μου.

Η κατάσταση για το φτωχότερο 99 τοις εκατό

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ του 2008 ήταν η χειρότερη για την Αμερική και ολόκληρο τον κόσμο μετά το Μεγάλο Κραχ. Το 2007, όταν έσκασε η χρηματοπιστωτική φούσκα, η οικονομική ανάπτυξη στις ΗΠΑ μειώθηκε στο αναιμικό επίπεδο του 1,9 τοις εκατό. Το 2008 το ΑΕΘΠ* στην πραγματικότητα μειώθηκε κατά 0,3 τοις εκατό, για να ακολουθήσει μια νέα μείωση 3,5 τοις εκατό το 2009. Το 2010 είδαμε επιτέλους «ανάκαμψη» με αύξηση του ΑΕΘΠ κατά 3 τοις εκατό. Αυτό όμως δε βοήθησε πολύ. Η ανάκαμψη ήταν ασθενική και σχεδόν δεν αύξησε τις θέσεις εργασίας, καθώς η αύξηση του ΑΕΘΠ επιτεύχθηκε σε μεγάλο βαθμό μέσα από επενδύσεις στην τεχνολογία και όχι με προσλήψεις.¹

Η ύφεση στις ΗΠΑ μετά την κρίση πήρε τέλος επισήμως τον Ιούνιο του 2009. Ωστόσο τα επόμενα δύο χρόνια, στη διάρκεια της «ανάκαμψης», το μέσο οικογενειακό εισόδημα στις Ηνωμένες Πολιτείες στην πραγματικότητα μειώθηκε περίπου 7 τοις εκατό. Το επίσημο ποσοστό ανεργίας στις αρχές του 2012 παρέμενε πάνω από 8 τοις εκατό, ενώ οι καλύτερες εκτιμήσεις για το *πραγματικό* ποσοστό ανεργίας στην Αμερική κυμαίνονταν από 12 τοις εκατό και άνω. Η φτώχεια, και ιδιαίτερα η παιδική φτώχεια, είχε φτάσει σε επίπεδα ρεκόρ.

Από τότε που άρχισε η κρίση, δέκα εκατομμύρια Αμερικανοί πέρασαν πάνω από έξι μήνες χωρίς δουλειά, ενώ δύο εκατομμύρια παρέμειναν άνεργοι για περισσότερα από δύο χρόνια. Πολλοί από τους άνεργους έχουν εξαντλήσει τα χρονικά περιθώρια είσπραξης επιδομάτων, και αυτό θα ίσχυε για πολύ περισσότερους αν δεν υπήρχαν προσωρινές παρατάσεις της διάρκειας ισχύος τους, στις οποίες συμφώνησαν οι Ρεπουμπλικανοί του Κογκρέσου μόνο με τον όρο να συμφωνήσουν οι Δη-

* Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (GNP). Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (GDP) αναφέρεται ως ΑΕΠ. (Σ.τ.Μ.)

μοκρατικοί σε μια δαπανηρή φοροελάφρυνση που ωφελεί κυρίως τους πλουσίους.

Η ανεργία είναι επώδυνη κατάσταση για όλους, και όταν γίνεται μακροπρόθεσμη τσακίζει το ηθικό. Οι δεξιότητες φθίνουν, οι άνεργοι χάνουν την αυτοπεποίθησή τους και πολλοί εγκαταλείπουν την προσπάθεια. Φυσικά, η μακροχρόνια ανεργία οδηγεί επίσης σε κατασχέςσεις σπιτιών. Δεν υπάρχουν αξιόπιστοι αριθμοί, αλλά ο πληθυσμός των αστέγων στην Αμερική αυξάνεται με γρήγορο ρυθμό, ιδιαίτερα στα πιο ζεστά κλίματα που επλήγησαν άσχημα από τη φούσκα των στεγαστικών δανείων, όπως η Φλόριντα, αλλά ακόμη και σε σχετικά εύπορες περιοχές όπως το Σιάτλ. Στη δεκαετία του '30, οι όχθες του Αμερικανικού Ποταμού στο Σακραμέντο ήταν καλυμμένες από παραγκουπόλεις. Σήμερα, οι αξιωματούχοι του Σακραμέντο και οργανώσεις όπως η Safe Ground παλεύουν με ένα νέο πληθυσμό αστέγων που ζει στις ίδιες περιοχές όπως και στην περίοδο του Κραχ.²

Ταυτόχρονα, πάνω από δύο εκατομμύρια σπίτια κατασχέθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες το 2011. Οι σχολικές περιφέρειες έχουν δει αιφνίδια αύξηση των άστεγων παιδιών λόγω των κατασχέςσεων. Οι εφημερίδες σε όλη τη χώρα μιλούν για ενηλίκους ή πολλές φορές για παντρεμένα ζευγάρια με παιδιά που επιστρέφουν για να ζήσουν στο σπίτι των γονιών τους, και σε κάποιες περιπτώσεις υποχρεώνονται να ζουν με τη σύνταξη των γονιών. Το ποσοστό φτώχειας έχει ανεβεί δραματικά, ξεπερνώντας το 15 τοις εκατό το 2011, και στον πληθυσμό αυτό περιλαμβάνονται πάνω από δεκάξι εκατομμύρια παιδιά. Από τότε που άρχισε η κρίση, ο αριθμός των ατόμων που χρησιμοποιούν κουπόνια σίτισης έχει κάνει άλμα, φτάνοντας στα δεκαοκτώ εκατομμύρια, μια αύξηση 70 τοις εκατό. Ταυτόχρονα, όμως, το πιο εύπορο 1 τοις εκατό του αμερικανικού πληθυσμού συνέχισε να αυξάνει το μερίδιό του στο συνολικό αμερικανικό εισόδημα και πλούτο, φτάνοντας στα υψηλότερα επίπεδα από τα τέλη της δεκαετίας του '20.³

Οι ισολογισμοί των εταιρειών είναι μια χαρά. Οι αμερικανικές εταιρείες έχουν δύο τρισεκατομμύρια δολάρια μετρητά. Το κράτος όμως δεν είναι μια χαρά. Η κρίση και η ύφεση, σε συνδυασμό με τις δαπάνες έκτακτης ανάγκης που ήταν απαραίτητες για να αποφευχθεί ένα οικονομικό ολοκαύτωμα, αύξησαν το εθνικό χρέος της Αμερικής κατά 50 τοις εκατό. Το ομοσπονδιακό έλλειμμα παραμένει ανεξέλεγκτο, και πολλές πολιτειακές και τοπικές κυβερνήσεις έχουν περικόψει ουσιαστικές υπηρεσίες, ανάμεσά τους την εκπαίδευση και τη δημόσια ασφάλεια, επειδή δεν έχουν χρήματα.

Στο μεταξύ, η Ευρώπη υποφέρει από μια νέα και χρόνια οικονομική κρίση που οφείλεται στο κρατικό χρέος των ευρωπαϊκών χωρών. Όπως και στην Αμερική, το πρόβλημα του χρέους στην Ευρώπη επιδεινώθηκε σημαντικά από τις δαπάνες έκτακτης ανάγκης που ήταν απαραίτητες ώστε η κρίση του 2008 να μην προκαλέσει το Μεγάλο Κραχ του εικοστού πρώτου αιώνα.

Στις χώρες που επηρεάστηκαν περισσότερο από την ευρωπαϊκή κρίση χρέους –την Ελλάδα, την Ιρλανδία, την Πορτογαλία και την Ισπανία– το βιοτικό επίπεδο μειώθηκε δραστικά. Στις αρχές του 2012 η Ισπανία είχε επίσημη ανεργία 23 τοις εκατό, η Πορτογαλία 12 τοις εκατό, η Ιρλανδία 14 τοις εκατό και η Ελλάδα 22 τοις εκατό. Η Ελλάδα, μια προηγούμενη κυβέρνηση της οποίας είχε προσλάβει την Goldman Sachs για να τη βοηθήσει να παραποιήσει τα οικονομικά της στοιχεία και να αποκρύψει τα ελλείμματα προϋπολογισμού από την Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν μπορούσε πλέον να αποπληρώσει τα 300 δισεκατομμύρια ευρώ κρατικού χρέους. Αρχίζοντας από το 2011 (και ως προϋπόθεση για βελτίωση των όρων αποπληρωμής των χρεών της Ελλάδας), η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) ανάγκασαν την Ελλάδα να επιβάλει νέους φόρους και δρακόντιες περικοπές στους μισθούς και στις συντάξεις του δημόσιου τομέα. Η Ελλάδα έχει ένα τεράστιο και τρομερά δαπανηρό πελατειακό σύστημα, το οποίο όμως ως τώρα έχει παραμείνει άθικτο. Αντί

να περιοριστεί αυτό, οι μεγαλύτερες περικοπές έχουν επιβληθεί στους τίμιους και σκληρά εργαζόμενους πολίτες. Οι εκπαιδευτικοί και οι καθηγητές πανεπιστημίου έχουν υποστεί περικοπές 30 τοις εκατό ή και παραπάνω, η ανεργία έχει φτάσει στα ύψη και το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 6 τοις εκατό μέσα στο 2011. Τα ραχές ξέσπασαν στην Αγγλία, την Ιταλία και την Ελλάδα, και ισχυρά κινήματα διαμαρτυρίας εμφανίστηκαν σε αυτές τις χώρες καθώς και στην Ισπανία, τη Γερμανία και τη Γαλλία.⁴

Από πολλές απόψεις, όμως, η χώρα που έχει αλλάξει περισσότερο είναι η Αμερική. Για τους περισσότερους Αμερικανούς, τόσο οι μισθοί όσο και το συνολικό οικογενειακό εισόδημα έχουν παραμείνει αμετάβλητα ή μειώνονται εδώ και πολλά χρόνια. Η οικονομική κρίση, η ύφεση και «ανάκαμψη» μειωμένης απασχόλησης που βιώνει η Αμερική από το 2008 είναι απλώς το τελευταίο και χειρότερο στάδιο μιας διαδικασίας που άρχισε πριν από πολλά χρόνια. Πραγματικά, ακόμη και κατά την τεχνητή ευημερία της χρηματοπιστωτικής φούσκας της περιόδου 2001-2007, οι αμοιβές του μέσου Αμερικανού παρέμειναν σταθερές ή μειώθηκαν, ενώ τα εισοδήματα των πλουσίων αυξήθηκαν σημαντικά.

Καμία άλλη αναπτυσσόμενη χώρα, ακόμη και η «ταξική» Βρετανία, δεν πλησιάζει έστω και στο ελάχιστο τις ακραίες ανισότητες εισοδήματος και πλούτου που παρατηρούνται στις Ηνωμένες Πολιτείες το 2012. Από το 2001 μέχρι το 2007, τα χρόνια της μεγάλης χρηματοπιστωτικής φούσκας, το πλουσιότερο 1 τοις εκατό των αμερικανικών νοικοκυριών απορρόφησε το ήμισυ της συνολικής αύξησης εισοδήματος της χώρας. Τα πράγματα δεν ήταν έτσι στο παρελθόν. Η αλλαγή αυτή άρχισε στη δεκαετία του '80. Το φορολογητέο εισόδημα του πλουσιότερου 1 τοις εκατό, συμπεριλαμβανομένων των κερδών από κεφάλαια, αυξήθηκε από 10 τοις εκατό του συνολικού εισοδήματος το 1980 σε 23 το 2007. Το ίδιο ποσοστό είχε παρατηρηθεί το 1928, και είναι τριπλάσιο από το μερίδιο του πλουσιότερου 1 τοις εκατό κατά τη δεκαετία του '50 και του '60, όταν η Αμερική είχε

πολύ υψηλότερη οικονομική ανάπτυξη χωρίς χρηματοπιστωτικές κρίσεις. Με τη δραστική πτώση των μετοχών μετά την οικονομική κρίση, το μερίδιο του πλουσιότερου 1 τοις εκατό μειώθηκε «μόλις» στο 17 τοις εκατό το 2009, αλλά από τότε αυξήθηκε πάλι περίπου στο 20 τοις εκατό. Ο πλούτος στην Αμερική είναι τώρα ακόμη πιο συγκεντρωμένος από το εισόδημα. Το πλουσιότερο 1 τοις εκατό των Αμερικανών κατέχει περίπου το ένα τρίτο του συνολικού πλούτου του αμερικανικού λαού και πάνω από το 40 τοις εκατό του συνολικού οικονομικού πλούτου της Αμερικής. Αυτό το ποσοστό είναι υπερδιπλάσιο από το μερίδιο που αντιστοιχεί σε ολόκληρο το φτωχότερο 80 τοις εκατό του πληθυσμού.⁵

Κατά συνέπεια, δεν υπέφεραν όλοι την τελευταία δεκαετία. Τα ανώτατα στελέχη εταιρειών, ο χρηματοοικονομικός τομέας, ο ενεργειακός τομέας, τα λόμπι και τα παιδιά των πλουσίων τα πήγαν μια χαρά. Από το 2000, οι τέσσερις μεγαλύτερες πετρελαϊκές εταιρείες της Αμερικής έχουν συγκεντρώσει πάνω από 300 δισεκατομμύρια δολάρια σε *πλεονάζοντα* κέρδη, τα οποία ορίζονται ως κέρδη που υπερβαίνουν το ποσοστό κέρδους της προηγούμενης δεκαετίας. Τα μπόνους των επενδυτικών τραπεζών ήταν επίσης τεράστια – υπολογίζονται σε 150 δισεκατομμύρια δολάρια για τη δεκαετία. Οι μέσες ετήσιες αποδοχές των τραπεζιτών της Νέας Υόρκης, που είναι τώρα 390.000 δολάρια, παρέμειναν περίπου σταθερές ακόμη και αφού κατέρρευσε ο τομέας το 2008.

Η άλλη πλευρά αυτής της αύξησης της ανισότητας στην Αμερική είναι μια αισχρή και ηθικά μη δικαιολογήσιμη αύξηση των αδικιών της αμερικανικής κοινωνίας ως προς την εκπαίδευση, τις ευκαιρίες εργασίας, το εισόδημα, τον πλούτο, ή ακόμη και την υγεία και το προσδόκιμο ζωής. Με εξαίρεση τις πλούσιες οικογένειες, τα παιδιά στην Αμερική είναι τώρα λιγότερο μορφωμένα από τους γονείς τους και θα κερδίζουν ακόμη λιγότερα χρήματα από αυτούς. Και κάτι ακόμη χειρότερο, οι ευκαιρίες και οι ζωές των νέων Αμερικανών καθορίζονται σε όλο και με-

γαλύτερο βαθμό από το πόσο πλούσιοι είναι οι γονείς τους και όχι από τις δικές τους ικανότητες ή προσπάθειες.

Αναμφίβολα πολλοί Αμερικανοί πιστεύουν ακόμη στο αμερικανικό όνειρο. Αναρωτιέται κανείς πόσο καιρό θα μπορέσουν να διατηρήσουν αυτή την ψευδαίσθηση, καθώς η Αμερική μεταμορφώνεται σε μία από τις βιομηχανοποιημένες χώρες με τις μεγαλύτερες αδικίες, τη μεγαλύτερη ακαμψία και τη μικρότερη κοινωνική κινητικότητα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, το γονικό εισόδημα έχει πλέον ένα βάρος περίπου 50 τοις εκατό στον καθορισμό των ισόβιων οικονομικών προοπτικών ενός παιδιού. Η Γερμανία, η Σουηδία, ή ακόμη και η «ταξική» Γαλλία είναι τώρα λιγότερο άδικες και διαθέτουν μεγαλύτερη ανοδική κινητικότητα από τις Ηνωμένες Πολιτείες, αφού το γονικό εισόδημα έχει βάρος περίπου 30 τοις εκατό κατά μέσο όρο στον καθορισμό των οικονομικών προοπτικών της επόμενης γενιάς. Πραγματικά ισότιμες κοινωνίες με υψηλή κινητικότητα είναι ο Καναδάς, η Νορβηγία, η Δανία και η Φινλανδία, όπου το γονικό εισόδημα καθορίζει μόνο σε ποσοστό περίπου 20 τοις εκατό τα μελλοντικά εισοδήματα ενός παιδιού. Ακόμη και πολλές «αναπτυσσόμενες» χώρες, όπως η Ταϊβάν και η Νότια Κορέα, έχουν τώρα επίπεδα ευκαιριών και κοινωνικής δικαιοσύνης που ξεπερνούν εκείνα της Αμερικής. Για παράδειγμα, κάποιος γεννημένος σε φτωχή οικογένεια στη Νότια Κορέα ή την Ταϊβάν έχει τώρα *πολύ* υψηλότερες πιθανότητες να τελειώσει το λύκειο και να πάψει να είναι φτωχός, από κάποιον που γεννιέται σε φτωχή οικογένεια στην Αμερική. Πολλοί από τους πολίτες αυτών των χωρών έχουν επίσης μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής από τους Αμερικανούς.⁶

Σήμερα έχει περάσει πια η εποχή στην οποία ακόμη και μια κολεγιακή μόρφωση στην Αμερική ήταν οικονομικά διαθέσιμη σε όλους ή αποτελούσε σίγουρο εισιτήριο για μια καλή ζωή. Η τεχνολογία, η παγκοσμιοποίηση και οι επιλογές των εταιρειών συμπιέζουν τους μισθούς με αποτέλεσμα την ανάθεση πολλών υπαλληλικών εργασιών σε εξωτερικούς φορείς, ενώ παράλλη-

λα έχουν μειώσει την απασχόληση σε θέσεις χειρωνακτικής εργασίας. Τώρα, για να ανεβεί κανείς με σιγουριά στην ανώτερη μέση τάξη, χρειάζεται πτυχίο από ελιτίστικο πανεπιστήμιο και/ή μεταπτυχιακό. Και οι φοιτητές που φοιτούν σε αυτά τα πανεπιστήμια προέρχονται σε τεράστιο βαθμό από τις πλουσιότερες οικογένειες της Αμερικής. Πραγματικά, η τριτοβάθμια εκπαίδευση όλων των μορφών –πτυχιακές και μεταπτυχιακές σχολές, ιδιωτικές και δημόσιες, ελιτίστικες και μέσου επιπέδου– γίνεται όλο και πιο δαπανηρή και η πρόσβαση σε αυτή γίνεται όλο και πιο ανισότιμη. Με τη συμπίεση των προϋπολογισμών των πολιτειακών κυβερνήσεων και των δήμων, ακόμη και τα πολιτειακά και κοινοτικά κολέγια γίνονται πολύ ακριβά, και έτσι τα παιδιά φτωχών οικογενειών της εργατικής τάξης υποχρεώνονται σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό να επιλέγουν είτε να μη φοιτήσουν σε κολέγιο είτε να αποφοιτήσουν έχοντας συσσωρεύσει ένα βουνό χρέους. Το αποτέλεσμα είναι ότι τα ποσοστά κολεγιακής μόρφωσης στην Αμερική παραμένουν στάσιμα, και τώρα υπολείπονται των αντίστοιχων ποσοστών πολλών άλλων χωρών.

Σήμερα η Αμερική, αφού σπατάλησε τρισεκατομμύρια δολάρια σε πολέμους με κακή διαχείριση, σε φορολογικές περιεκτές σχεδιασμένες ειδικά για τους πλουσίους, σε μια γιγάντια φούσκα ακινήτων, καθώς και σε μια τεράστια επιχείρηση διάσωσης των τραπεζών της, αντιμετωπίζει σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα. Ταυτόχρονα, η θεμελιώδης οικονομική ανταγωνιστικότητα της χώρας έχει μειωθεί σοβαρά, αφού η υλική υποδομή, οι ευρυζωνικές υπηρεσίες, το εκπαιδευτικό σύστημα, οι δεξιότητες του εργατικού δυναμικού, η περίθαλψη και οι πολιτικές στον τομέα της ενέργειας δεν παρακολουθούν τις ανάγκες μιας προηγμένης οικονομίας. Ωστόσο, όπως θα δούμε αργότερα, αυτό δεν είναι αποκλειστικά, ή ακόμη και κατά κύριο λόγο, θέμα χρημάτων. Είναι θέμα πολιτικής και προτεραιοτήτων. Σε μερικούς τομείς, οι ανεπαρκείς δημόσιες δαπάνες αποτελούν όντως πρόβλημα. Αλλά σε πολλούς άλλους τομείς, όπως η περίθαλψη, οι Ηνωμένες Πολιτείες στην πραγματικότητα δα-

πανούν πολύ περισσότερα από άλλες χώρες, χωρίς όμως να επιτυγχάνουν τα ίδια αποτελέσματα.

Το κύριο αίτιο αυτής της κατάστασης είναι ότι πολιτικά ισχυρές ομάδες συμφερόντων έχουν κατορθώσει να παρεμποδίσουν τις μεταρρυθμίσεις: οι οικονομικές υπηρεσίες, η ενέργεια, η άμυνα, οι τηλεπικοινωνίες, οι φαρμακοβιομηχανίες και οι βιομηχανίες τροφίμων, οι δικηγόροι, οι λογιστές και οι γιατροί, και σε μικρότερο βαθμό αρκετά σωματεία, καθώς και άλλες ομάδες, που περιλαμβάνουν φυσικά τα λόμπι και τους πολιτικούς, αντιστέκονται λυσσαλέα στις προσπάθειες να βελτιωθεί το μέλλον της Αμερικής σε βάρος των συμφερόντων τους.

Στο μεταξύ, και τα δύο πολιτικά κόμματα αγνοούν, εκμεταλλεύονται και ψεύδονται σχετικά με τα πολύ υπαρκτά οικονομικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά προβλήματα της χώρας. Αυτή η διαδικασία αρχίζει να δημιουργεί έναν πρόσθετο κίνδυνο: τη δημαγωγία. Καθώς παρακμάζει η Αμερική, οι θρησκευτικοί και πολιτικοί εξτρεμιστές αρχίζουν να εκμεταλλεύονται την αυξανόμενη ανασφάλεια και δυσαρέσκεια του πληθυσμού. Μέχρι τώρα, αυτό το φαινόμενο έχει πάρει κυρίως τη μορφή επιθέσεων κατά της κυβέρνησης, των φόρων και των κοινωνικών δαπανών. Μερικές φορές όμως παίρνει και πιο ακραίες μορφές: αντιεπιστημονικός φονταμενταλιστικός χριστιανισμός, επιθέσεις με στόχο την εκπαίδευση, τη διδασκαλία της θεωρίας της εξέλιξης, τα εμβόλια και την επιστημονική δραστηριότητα, και δαιμονοποίηση διάφορων ομάδων όπως οι μετανάστες, οι μουσουλμάνοι και οι φτωχοί.

Όλα αυτά συμβαίνουν υπό τη σκέπη μιας εντυπωσιακής, αν και ολοκληρωτικά κυνικής, επιπόνησης από μέρους των Αμερικανών πολιτικών: το πολιτικό δυοπώλιο. Τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια, οι ηγέτες και των δύο πολιτικών κομμάτων έχουν τελειοποιήσει ένα εξαιρετικό σύστημα ώστε να παραμένουν στην εξουσία ενώ ταυτόχρονα υπηρετούν τη νέα ολιγαρχία της Αμερικής. Και τα δύο κόμματα παίρνουν τεράστια χρηματικά ποσά σε πολλές μορφές: συνεισφορές προεκλογικών εκστρα-

τειών, δραστηριότητες λόμπι, αντιιδεοντολογικές μετακινήσεις στελεχών (μετακινήσεις «περιστρεφόμενης πόρτας»), εξυπηρετήσεις και ειδικές προσβάσεις διάφορων ειδών. Οι πολιτικοί και των δύο κομμάτων πλουτίζουν και προδίδουν τα συμφέροντα της χώρας, καθώς και τους περισσότερους από τους πολίτες που τους ψηφίζουν. Παρ' όλα αυτά, και τα δύο κόμματα μπορούν να εξασφαλίσουν την υποστήριξη των ψηφοφόρων γιατί εκμεταλλεύονται επιδέξια την πολιτισμική πόλωση της Αμερικής. Οι Ρεπουμπλικανοί προειδοποιούν τους συντηρητικούς για τους κινδύνους που δημιουργούν για την κοινωνία η εκκοσμίκευση, οι φόροι, οι εκτρώσεις, το κράτος πρόνοιας, οι γάμοι των ομοφυλόφιλων, ο έλεγχος των όπλων και οι προοδευτικοί. Οι Δημοκρατικοί προειδοποιούν τους προοδευτικούς για τους κινδύνους που δημιουργούν για την κοινωνία τα όπλα, η μόλυνση, η υπερθέρμανση του πλανήτη, η απαγόρευση των εκτρώσεων και οι συντηρητικοί. Και τα δύο κόμματα διακηρύσσουν με κάθε τρόπο πόσο σκληρές είναι οι συγκρούσεις τους και πόσο επικίνδυνο θα ήταν να πάρει την εξουσία το άλλο κόμμα, αν και τα δύο ξεπουλιούνται στους χρηματοοικονομικούς παράγοντες, στις ισχυρές βιομηχανίες και στους πλουσίους. Έτσι, παρά τις συγκρούσεις και τις διαφορές των δύο κομμάτων σε θέματα «αξιών», δε διστάζουν να συνεργαστούν μπροστά στο βωμό του χρήματος.

Μετά την οικονομική κρίση του 2008, η πολιτική της κυβέρνησης ήταν να χορηγήσει τεράστια ποσά στις τράπεζες και στους τραπεζίτες, και ταυτόχρονα να παρατείνει τις φορολογικές ελαφρύνσεις για τους πλουσίους που θέσπισε η κυβέρνηση Μπους. Αφού αποκαταστάθηκαν ο τραπεζικός τομέας και τα μπόνους των στελεχών του, η επίπλαστη ταπεινοφροσύνη των τραπεζιτών που ικέτευαν για ομοσπονδιακή βοήθεια ξεχάστηκε. Δυστυχώς, εξίσου ξεχάστηκε το γεγονός πως, όταν οι τράπεζες ήταν απελπισμένες και εξαρτημένες το 2008 και το 2009, η κυβέρνηση είχε την πρωτοφανή ευκαιρία να τις θέσει επιτέλους υπό έλεγχο, μια ευκαιρία που αγνόησαν και άφησαν ανεκμετάλλευτη οι κυβερνήσεις του Μπους και του Ομπάμα. Τώρα,

αυτοί οι ίδιοι τραπεζίτες είναι από τους πρώτους που προειδοποιούν για τα ελλείμματα του προϋπολογισμού, ζητούν επίμονα περισσότερες φοροαπαλλαγές για να παραμείνουν ανταγωνιστικές οι τράπεζές τους και προειδοποιούν απειλητικά ότι κάθε νέα κανονιστική ρύθμιση θα στραγγάλισι τις «καινοτομίες» που τις έκαναν πλούσιες, ενώ ταυτόχρονα κατέστρεψαν την παγκόσμια οικονομία.

Είναι βέβαια φυσικό να φέρονται με αυτό τον τρόπο. Τα τελευταία τριάντα χρόνια, τα οικονομικά συμφέροντα του πλουσιότερου 1 τοις εκατό, το οποίο ελέγχει τώρα τον πλούτο, τις επιχειρήσεις και την πολιτική της χώρας, έχουν αποκλίνει δραστικά από εκείνα των υπόλοιπων Αμερικανών.

Οικονομία «κόμης»

ΤΑ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑΤΑ «ΚΟΜΗΣ» («canopy» ecosystems) είναι οι κόσμοι της χλωρίδας και της πανίδας που ζουν στις κορυφές των πολύ ψηλών δέντρων και σε γενικές γραμμές είναι ανεξάρτητοι από τα οικοσυστήματα που βρίσκονται από κάτω τους. Το καταφέρνουν αυτό εν μέρει έχοντας καλύτερη πρόσβαση στο φως του ήλιου, αλλά με αυτό τον τρόπο εμποδίζουν τον ήλιο να φτάσει σε όλους τους άλλους οργανισμούς από κάτω.

Το τεράστιο εισόδημα που έχει συσσωρευτεί από αυτή τη στενή «φέτα» της σούπερ-ελίτ στην κορυφή της πυραμίδας του πλούτου έχει δημιουργήσει ένα είδος παγκόσμιας «οικονομίας κόμης» που έχει χάσει τις διασυνδέσεις της με τα έθνη και τους λαούς από τους οποίους έχει ξεπηδήσει. Στην κορυφή, τα ανώτατα στελέχη, οι «βροχοποιοί» (παραγωγοί εισοδήματος), και οι χρηματιστές σε παγκόσμιες τράπεζες και εταιρείες έχουν οκταπήφια ετήσια εισοδήματα. Είναι οι άνθρωποι με τέσσερα ή πέντε τεράστια σπίτια σε όλο τον κόσμο, γιου, ιδιωτικά τζετ, λιμουζίνες, υπηρέτες, πρόσβαση σε ό,τι επιθυμούν, δύναμη. Είναι σε θέση να ικανοποιούν κάθε προσωπικό καπρίτσιο τους –

όπως ο Στιβ Σβάρτσμαν, επικεφαλής της Blackstone, που έβαζε να του φέρουν αεροπορικά πόδια καβουριών 400 δολαρίων όπου κι αν έκανε διακοπές.

Ο οικονομικός αντίκτυπος αυτής της ανισότητας είναι πλέον απίστευτα υψηλός. Ο πλούτος και η δύναμη της νέας ελίτ της Αμερικής αποτελούν ένδειξη αλλά και αίτιο της πολύ χλιαρής ανάκαμψης της Αμερικής από την οικονομική κρίση. Οι εταιρείες κολυμπούν στα μετρητά, αλλά ο μέσος Αμερικανός δεν έχει χρήματα να ξοδέψει. Η παραγωγικότητα στην εργασία έχει αυξηθεί εντυπωσιακά, κατά ένα πρωτοφανές ποσοστό που πλησιάζει το 5,4 τοις εκατό το 2009. Επομένως, γιατί δεν αρχίζουν οι αμερικανικές εταιρείες να προσλαμβάνουν, και γιατί ο μέσος μισθός μειώνεται;

Η απάντηση είναι εν μέρει ότι η εκπαίδευση και οι δεξιότητες του αμερικανικού πληθυσμού έχουν αρχίσει να χάνουν δύο σημεία: πρώτο με την τεχνολογική πρόοδο και δεύτερο με τα επίπεδα δεξιοτήτων των εργατών σε άλλες χώρες με χαμηλότερους μισθούς. Η εκπαίδευση είναι η κρίσιμη μεταβλητή εδώ. Την εποχή του Διαδικτύου, η Αμερική μπορεί να είναι μια χώρα με υψηλά εισοδήματα και πλήρη απασχόληση μόνο αν το εργατικό δυναμικό της διαθέτει εκπαίδευση και δεξιότητες ανώτερες από εκείνες που είναι διαθέσιμες στην Ινδία, την Κίνα και αλλού με πολύ χαμηλότερες αμοιβές. Και πραγματικά, οι Αμερικανοί με μεταπτυχιακό στην πληροφορική από το Στάνφορντ ή το MIT εξακολουθούν να τα πηγαίνουν πολύ καλά. Οι περισσότεροι Αμερικανοί όμως δεν μπορούν να συμμετάσχουν στην οικονομία υψηλής τεχνολογίας γιατί το αμερικανικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι σε άθλια κατάσταση. Τα ποσοστά αποφοίτησης από το λύκειο και το κολλέγιο είναι ανεπαρκή σε τεράστιο βαθμό, και μικρότερα όχι μόνο από εκείνα των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών αλλά και από εκείνα ασιατικών χωρών όπως η Ταϊβάν, η Σιγκαπούρη και η Νότια Κορέα. (Τα ποσοστά αποφοίτησης από το λύκειο στην Αμερική είναι περίπου 80 τοις εκατό και κατά πάσα πιθανότητα μειώνονται. Της Νότιας Κορέας εί-

ναι πάνω από 95 τοις εκατό.) Και όπως μπορούν να σας πουν οι μετανάστες, η μέση εκπαίδευση στην Αμερική είναι αστεία υπόθεση σε σχέση με εκείνη της Νότιας Κορέας ή της Ταϊβάν.

Ένα άλλο σημαντικότατο αίτιο της παρακμής της αμερικανικής οικονομίας και των αμοιβών του μέσου Αμερικανού είναι η αλλαγή της ισορροπίας δυνάμεων ανάμεσα στη νέα ολιγαρχία της Αμερικής, την ομοσπονδιακή κυβέρνηση και τον υπόλοιπο πληθυσμό. Οι επενδυτικές αποφάσεις, τα επίπεδα των αμοιβών και οι κυβερνητικές πολιτικές καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από μέλη της οικονομίας «κόμης». Αυτό έχει δύο πολύ βαθιές συνέπειες.

Η πρώτη είναι ότι οι επιτυχημένες αμερικανικές εταιρείες με καλή διοίκηση όντως κάνουν επενδύσεις, αλλά όχι σε ανθρώπους, και όχι στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι διευθύνοντες σύμβουλοι θεωρούν ότι είναι πολύ πιο συμφέρον για τις εταιρείες τους να αγοράζουν συστήματα πληροφορικής και να χρησιμοποιούν φθηνή εργασία από το εξωτερικό.

Οι μεγάλες εταιρείες όπως η General Electric, η Boeing, η Caterpillar, η Ford και η Apple κάνουν πλέον κατά μέσο όρο περίπου το 60 τοις εκατό των πωλήσεών τους στο εξωτερικό. (Για την Intel, το ποσοστό είναι 84 τοις εκατό.) Η General Electric φαινόταν ότι αποτελούσε πρότυπο αμερικανικής εταιρείας από την εποχή που είχε εκπρόσωπο Τύπου τον Ρόναλντ Ρέιγκαν. Ωστόσο, πάνω από το μισό των υπαλλήλων, των εσόδων και των περιουσιακών στοιχείων της General Electric βρίσκονται σε μακρινά μέρη. Τα έσοδα της Caterpillar από το εξωτερικό είναι περίπου το 68 τοις εκατό του συνόλου. Οι πρόσφατες μεγάλες αγορές και επενδύσεις της περιλαμβάνουν δύο εργοστάσια μηχανών, ένα εργοστάσιο εκσκαφέων και ένα εργοστάσιο εξορυκτικού εξοπλισμού, όλα στην Κίνα· ένα εργοστάσιο μηχανών στη Γερμανία, ένα εργοστάσιο φορητών στην Ινδία και ένα εργοστάσιο αντλιών και κινητήρων στη Βραζιλία. Η Ford, η General Motors, η IBM και σχεδόν όλες οι άλλες κορυφαίες εταιρείες κατασκευών ή υπηρεσιών έχουν περίπου το ίδιο προ-

φίλ. Από τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια σε μετρητά που εμφανίζονται στους ισολογισμούς αμερικανικών εταιρειών, περίπου το 1 τρισεκατομμύριο στην πραγματικότητα έχει τοποθετηθεί σε επενδύσεις στο εξωτερικό.⁷

Η General Electric είναι πρωτοπόρος στην ανάθεση εργασιών σε εξωτερικούς συνεργάτες (outsourcing), αρχίζοντας με τις υπηρεσίες επεξεργασίας δεδομένων και χρησιμοποιώντας χώρες χαμηλού κόστους όπως η Ινδία. Στις αρχές του 2011, ο πρόεδρος Ομπάμα επέλεξε τον Τζέφρι Ίμελτ, τον διευθύνοντα σύμβουλο της General Electric, ως επικεφαλής μιας νέας συμβουλευτικής επιτροπής του Λευκού Οίκου. Μερικούς μήνες πριν από αυτόν το διορισμό, ο Ίμελτ είχε κλείσει μια σειρά από αμερικανικά εργοστάσια κατασκευής λαμπτήρων, μεταφέροντας αυτές τις εργασίες στην Κίνα. Η General Electric, όπως και πολλές άλλες αμερικανικές εταιρείες, χρησιμοποιεί τις δυνατότητες που της δίνει ο πολυεθνικός χαρακτήρας της για να προφυλάξει τα έσοδά της από τους φόρους, με αποτέλεσμα για αρκετά χρόνια να μην πληρώνει καθόλου φόρους, παρόλο που έχει κέρδη δισεκατομμυρίων δολαρίων το χρόνο.

Επιπλέον, την τελευταία δεκαετία, η πρακτική που εξακολουθεί να ονομάζεται «ανάθεση εργασιών σε εξωτερικούς συνεργάτες» (outsourcing) έχει μετατραπεί σε κάτι άλλο. Η στροφή προς το εξωτερικό για αγορές και επενδύσεις έχει εξαπλωθεί από χαμηλόμισθες δραστηριότητες εντάσεως εργασίας σε δραστηριότητες άκρως υψηλής τεχνολογίας και υψηλών δεξιοτήτων τόσο στον βιομηχανικό τομέα όσο και στις υπηρεσίες. Αυτή η εξέλιξη έχει σοβαρές επιπτώσεις για το οικονομικό μέλλον των Ηνωμένων Πολιτειών.

Πολλοί Αμερικανοί γνωρίζουν ήδη κατά πάσα πιθανότητα ότι οι περισσότεροι προσωπικοί υπολογιστές, φορητοί υπολογιστές, υπολογιστές τάμπλετ και smartphones κατασκευάζονται στην Ασία. Ωστόσο, οι περισσότερες από αυτές τις συσκευές τώρα επίσης *σχεδιάζονται* στην Ασία και από ασιατικές εταιρείες, όχι αμερικανικές. Οι Ηνωμένες Πολιτείες διατηρούν το προβάδι-

σμα στην προηγμένη έρευνα, στο σχεδιασμό συστημάτων, στο λογισμικό και στην ολοκλήρωση συστημάτων, αλλά έχουν χάσει σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα να σχεδιάζουν και να κατασκευάζουν ηλεκτρομηχανολογικό εξοπλισμό πληροφορικής (hardware). Οι επιπτώσεις αυτής της εξέλιξης για την απασχόληση και τον ανταγωνισμό είναι βαθύτατες. Για παράδειγμα, η Apple έχει περίπου 70.000 εργαζομένους παγκοσμίως, αν συμπεριλάβουμε τα καταστήματα λιανικής. Ο μεγαλύτερος προμηθευτής της, όμως, η Foxconn, μια εταιρεία της Ταϊβάν, έχει 1,3 εκατομμύρια εργαζομένους. Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν γίνει ήδη καθαρός εισαγωγέας προϊόντων υψηλής τεχνολογίας, και ο τομέας της υψηλής τεχνολογίας απασχολεί μικρότερο ποσοστό του εργατικού δυναμικού στην Αμερική από ό,τι σε πολλές άλλες χώρες.

Βέβαια τα στελέχη της οικονομίας «κόμης» δεν ενδιαφέρονται για τέτοια θέματα. Βλέπουν όλο τον κόσμο όχι μόνο ως αγορά τους αλλά και ως πηγή προϊόντων, υπηρεσιών, εργασίας και εξαρτημάτων. Γι' αυτούς, το εργατικό δυναμικό που υπάρχει διαθέσιμο για αμερικανικές εταιρείες είναι πολύ μεγαλύτερο και πολύ πιο φθηνό από ό,τι ήταν πριν από δέκα ή είκοσι χρόνια. Η «κόμη» είναι ένας κόσμος υπολογιστικός: οι Ινδοί και οι Κινέζοι εργάτες έχουν πολύ χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο από τους Αμερικανούς, έτσι θα δεχτούν να εργαστούν με χαμηλότερες αμοιβές. Πολλές χώρες, που αυξάνονται συνεχώς, έχουν ευρύτερα συστήματα και υποδομή στον τομέα των μεταφορών (λιμάνια, αεροδρόμια και σιδηροδρόμους) ανώτερα των Ηνωμένων Πολιτειών. Ωστόσο δεν είναι λογικό για τους επικεφαλής των αμερικανικών εταιρειών, είτε προσωπικά είτε επαγγελματικά, να πιέσουν για κυβερνητικές πολιτικές που θα βελτιώσουν το εκπαιδευτικό σύστημα ή τα μέσα μεταφοράς των Ηνωμένων Πολιτειών, ιδιαίτερα αν αυτό θα αύξαινε ταυτόχρονα και τους φόρους τους. Τα οφέλη μιας τέτοιας δημόσιας επένδυσης είναι μακροπρόθεσμα και αφορούν ολόκληρη την κοινωνία, δεν περιορίζονται μόνο στην οικονομική ελίτ. Επιπλέον, οι επικεφα-

λής των εταιρειών και οι τραπεζίτες έχουν τα χρήματα και τις διασυνδέσεις για να στείλουν τα παιδιά τους σε ακριβά ιδιωτικά σχολεία, να επενδύουν σε όλο τον κόσμο και να αποφεύγουν με διάφορους άλλους τρόπους τα προβλήματα της αμερικανικής οικονομικής παρακμής.

Πώς όμως κατόρθωσε η νέα οικονομική ολιγαρχία της Αμερικής να γίνει τόσο απίστευτα πλούσια, ιδιαίτερα σε μια περίοδο με σχετικά χαμηλή οικονομική ανάπτυξη και στάσιμα εισοδήματα για τους περισσότερους Αμερικανούς; Εδώ ερχόμαστε στη δεύτερη βαθύτατη επίπτωση που έχει η νέα δομή εξουσίας στην Αμερική.

Η πλήρης απάντηση σε αυτό το ερώτημα παρέχεται από μια σειρά οικονομικών και πολιτικών διαδικασιών που άρχισαν στη δεκαετία του '70 και αποτελούν το θέμα του τελευταίου μέρους του βιβλίου. Από μια άποψη όμως η απάντηση είναι πολύ ξεκάθαρη. Με μερικές σημαντικές εξαιρέσεις –κυρίως την υψηλή τεχνολογία– μπορούμε να πούμε με μεγάλη σιγουριά ότι η κύρια πηγή πλούτου της νέας ελίτ ήταν το γεγονός ότι δεν προσέφεραν μεγαλύτερη αξία στην κοινωνία. Πραγματικά, ένα σημαντικό μέρος της οικονομικής παρακμής της Αμερικής μπορεί να αποδοθεί απευθείας στην περιχαρακωμένη δύναμη ανώτατων στελεχών, που κατέστρεψαν τις ίδιες τις εταιρείες τους και τους τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνταν. Χάρη σε πολλές εξαιρετικές μελέτες, μερικές από τις οποίες περιγράφω σε αυτό το βιβλίο, γνωρίζουμε τώρα, πέρα από κάθε αμφιβολία, ότι για όλο σχεδόν το διάστημα των τελευταίων σαράντα ετών, οι αμερικανικές βιομηχανίες αυτοκινήτων, χάλυβα, κεντρικών υπολογιστών (main-frame), προσωπικών υπολογιστών και τηλεπικοινωνιών είχαν εξαιρετικά ανάκαμη ηγεσία. Τα αδαή ή ιδιοτελή ανώτατα διοικητικά στελέχη τους δεν αντικαταστάθηκαν εξαιτίας του εφησυχασμού των διοικητικών συμβουλίων, της χαλαρής αντιμονοπωλιακής πολιτικής, της πολιτικής επιρροής και των ξεπερασμένων και αναποτελεσματικών συστημάτων εταιρικής διοίκησης.

Επιπλέον, έχουμε τον τομέα των οικονομικών υπηρεσιών.

Τι να σκεφτούμε για την ποιότητα της διοίκησης σε έναν τομέα που όχι μόνο αυτοκαταστρέφεται αλλά συμπαρασύρει μαζί του και την παγκόσμια οικονομία; Θεωρούμε ότι αυτοί οι άνθρωποι αξίζουν μεγάλα πλούτη για τα επιτεύγματά τους; Και τι να πούμε για τα λόμπι τους, τους δικηγόρους και τους λογιστές τους;

Με άλλα λόγια, η νέα ελίτ της Αμερικής έχει αποκτήσει ένα μεγάλο μέρος του υπέρμετρου πλούτου της όχι χάρη στην ανώτερη παραγωγικότητα, αλλά κυρίως μέσω εξαναγκαστικών μεταφορών χρήματος από τον υπόλοιπο αμερικανικό και παγκόσμιο πληθυσμό. Αυτές οι μεταφορές ήταν συχνά ανήθικες ή ακόμη και εγκληματικές, και βοηθήθηκαν σε τεράστιο βαθμό από κυβερνητικές πολιτικές που μείωσαν τους φόρους για τους πλουσίους, επέτρεψαν την ενοποίηση οικονομικών τομέων μέσα από τη χαλαρή επιβολή της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, προστάτευσαν μη αποδοτικές εταιρείες, παρεμπόδισαν τις διαμαρτυρίες των σωματείων, διατήρησαν τις αμοιβές των εργαζομένων σε χαμηλά επίπεδα, επέτρεψαν τεράστιες απάτες στον χρηματοπιστωτικό τομέα, τον διέσωσαν όταν κατέρρευσε, και προστάτευσαν τα εταιρικά εγκλήματα από τις υπηρεσίες επιβολής του νόμου. Οι συγκεκριμένες κυβερνητικές πολιτικές αγοράστηκαν και πληρώθηκαν –με διαφορετικούς βαθμούς συγκάλυψης– από όσους ωφελήθηκαν από αυτές.

Σε αυτή τη διαδικασία, ένας τομέας ξεχωρίζει πάνω από όλους τους άλλους: οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες. Σε κανέναν άλλο τομέα δεν ήταν τόσο απροκάλυπτα ο αμοραλισμός, η καταστροφικότητα και η απληστία της νέας ελίτ. Ένα μεγάλο μέρος του νέου πλούτου του αμερικανικού χρηματοπιστωτικού τομέα αποκτήθηκε με τον παλιό παραδοσιακό τρόπο: την κλοπή. Με κάθε βήμα της διαδικασίας κατάργησης των κανονιστικών ρυθμίσεων και της ενοποίησης, ο αμερικανικός χρηματοπιστωτικός τομέας γινόταν βαθμιαία μια ημι-εγκληματική βιομηχανία, η συμπεριφορά της οποίας τελικά δημιούργησε μια γιγάντια παγκόσμια απάτη Πόνζι, τη χρηματοπιστωτική φούσκα που προκάλεσε την κρίση του 2008. Ήταν κυριολεκτικά το έγκλη-

μα του αιώνα, και οι επιδράσεις του θα συνεχίσουν να ταλαιπωρούν τον κόσμο για πολλά χρόνια μέσα από την οικονομική στασιμότητα της Αμερικής και την κρίση χρέους της Ευρώπης.

Το μεγαλύτερο μέρος αυτού του βιβλίου είναι αφιερωμένο στην περιγραφή και επεξήγηση αυτής της λεηλασίας με μεγάλες λεπτομέρειες, αλλά πρώτα καλό είναι να δώσουμε μια σύνοψη επισκόπησης.

Η μεγαλύτερη τραπεζική ληστεία

ΑΝ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΑΡΚΕΤΟΙ ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ, συγκεντρωμένοι και πολιτικά ισχυροί οικονομικοί τομείς που ωφελήθηκαν σε τεράστιο βαθμό από την απελευθέρωση και την πολιτική διαφθορά, η δεκαετία του '00 είναι αναμφισβήτητα η δεκαετία του τραπεζίτη. Η εποχή της απελευθέρωσης, που εγκαινιάστηκε από τις κυβερνήσεις Ρέιγκαν και Κλίντον, κατάργησε ουσιαστικά κάθε περιορισμό στις χρηματιστηριακές συναλλαγές, τις συγχωνεύσεις εταιρειών και την ενοποίηση. Οι λίγοι περιορισμοί που απέμεναν καταργήθηκαν κι αυτοί από την κυβέρνηση Μπους, μαζί με οποιονδήποτε κίνδυνο κυρώσεων είτε από ποινικές διώξεις είτε από αγωγές για την ανάκτηση παράνομων κερδών.

Πολλά βήματα της διαδικασίας απελευθέρωσης έγιναν ανοιχτά, συχνά ακόμη και περήφανα, αφού η πλειονότητα των ακαδημαϊκών οικονομολόγων και ειδικών στα χρηματοοικονομικά επέμενε ότι οι τραπεζίτες, μόλις απελευθερώνονταν από τις απαρχαιωμένες κανονιστικές ρυθμίσεις, θα διένεμαν τις παγκόσμιες ροές κεφαλαίων με τέτοια επιδεξιότητα και ακρίβεια ώστε να φέρουν μια νέα χρυσή εποχή. Πολλοί από τους καθηγητές αναμφίβολα πίστευαν στις συστάσεις τους, αν και όπως θα δούμε αργότερα, πολλοί από αυτούς είχαν πληρωθεί πλουσιοπάροχα για να υποστηρίξουν τις θέσεις των τραπεζών. Οι γιατροί που πληρώνονται από φαρμακευτικές εταιρείες μπορεί να πιστεύουν κι αυτοί στα φάρμακα που προωθούν, αλλά αναμφί-

βολα και τα λεφτά που παίρνουν επηρεάζουν τις συστάσεις τους, επομένως καλό είναι να διατηρούμε τις επιφυλάξεις μας.

Πραγματικά, σχεδόν αμέσως άρχισαν να παρατηρούνται ανησυχητικά γεγονότα. Αρχίζοντας από τη δεκαετία του '80, οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετώπισαν οικονομικές κρίσεις και σκάνδαλα σε μια κλίμακα που δεν είχε ξαναεμφανιστεί μετά τη δεκαετία του '20. Η απελευθέρωση συνεχίστηκε και κορυφώθηκε με την ψήφιση σημαντικών νόμων το 1999 και το 2000. Οι τραπεζίτες, αφού απελευθερώθηκαν πλήρως, πολύ γρήγορα έριξαν τις τράπεζες στον γκρεμό, παίρνοντας μαζί τους και ένα μεγάλο μέρος της παγκόσμιας οικονομίας. Όχι μόνο δημιουργούσαν και πουλούσαν μια τεράστια ποσότητα από χρηματοοικονομικά προϊόντα που ήταν «σκουπίδια», αλλά επιπλέον μετέτρεψαν το χρηματοοικονομικό σύστημα σε ένα γιγάντιο καζίνο, στο οποίο έπαιζαν κυρίως με χρήματα άλλων. Πάρτε για παράδειγμα τη θέση των έξι μεγάλων τραπεζών στα τέλη του 2007, της Citigroup, της JPMorgan Chase, της Goldman Sachs, της Lehman Brothers, της Bear Stearns και της Merrill Lynch. Οι χρηματιστηριακοί λογαριασμοί των ίδιων των τραπεζών, στους οποίους οι χρηματιστές και τα στελέχη ρίσκαραν τα χρήματα της ίδιας της τράπεζας –ή, για να το πούμε πιο σωστά, τα χρήματα των μετόχων και των κατόχων ομολόγων κάθε τράπεζας– με σκοπό το κέρδος, ξεπερνούσαν τα 2 τρισεκατομμύρια δολάρια. Πραγματικά, το ενεργητικό τους αυξήθηκε κατά 500 δισεκατομμύρια δολάρια μόνο το 2007, και σχεδόν όλο αυτό το ποσό είχε χρηματοδοτηθεί με δανεισμένα χρήματα.

Η μόχλευση –η χρήση δανεικών χρημάτων για τη διεύρυνση των δραστηριοτήτων των επενδυτικών τραπεζών– περίπου διπλασιάστηκε από το 2000 μέχρι το 2007. Τρεις από τις μεγαλύτερες τράπεζες –η Lehman Brothers, η Bear Stearns και η Merrill Lynch– είχαν μόχλευση πάνω από τριάντα προς ένα στα τέλη του 2007. Αυτό σήμαινε ότι μόνο το 3 τοις εκατό του ενεργητικού τους (ένα μεγάλο μέρος του οποίου ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο ή ακόμη και προϊόν απάτης) πληρωνόταν από δικά

τους χρήματα. Και αυτό σήμαινε *επίσης* ότι μια μείωση μόλις 3 τοις εκατό στην αξία του ενεργητικού τους θα εξάλειφε όλα τα χρήματα των μετόχων τους και θα οδηγούσε τις τράπεζες στη χρεοκοπία. Και πραγματικά, στις αρχές του 2008, η Bear Stearns απείχε μόνο μερικές μέρες από τη χρεοκοπία και πούληθηκε στην JPMorgan. Το Σεπτέμβριο, η Merrill Lynch πούληθηκε στην Bank of America, και η Lehman Brothers χρεοκόπησε. Πολλές άλλες τράπεζες χρεοκόπησαν επίσης – η Countrywide, η New Century, η Washington Mutual–, ενώ άλλα ακόμη μεγαλύτερα ιδρύματα, όπως η Citigroup και η AIG, επέζησαν μόνο χάρη σε τεράστια ποσά διάσωσης. Ακόμη και η Goldman Sachs, μία από τις ισχυρότερες τράπεζες, επιβίωσε μόνο επειδή η κυβέρνηση διέσωσε την AIG και στη συνέχεια την υποχρέωσε να πληρώσει τα χρέη της στην Goldman και σε άλλες μεγάλες τράπεζες.

Πώς ήταν δυνατόν να φερθούν τόσο απερίσκεπτα όλοι αυτοί οι τραπεζίτες; Οι λόγοι είναι δύο: το χρήμα και η ατιμωρησία. Η δομή των προσωπικών αμοιβών στο χρηματοοικονομικό σύστημα είχε γίνει τελειώς τοξική, και οι τραπεζίτες συμπέραναν ορθά ότι δε θα αντιμετώπιζαν διώξεις, όσο εξωφρενική κι αν ήταν η συμπεριφορά τους. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80, ένας συνδυασμός παράδοσης, φήμης και αυστηρών ρυθμίσεων καθόριζε τις αμοιβές των τραπεζιτών και απέτρεπε μεγάλα περιστατικά συστημικής κακοδιαχείρισης. Για παράδειγμα, οι επενδυτικές τράπεζες είχαν μορφή ομόρρυθμων εταιρειών, με τους συνεταιίρους να επενδύουν υποχρεωτικά δικά τους χρήματα, τα οποία αποτελούσαν όλο το κεφάλαιο της εταιρείας. Πραγματικά, μέχρι το 1971, η νομοθεσία επέτρεπε *μόνο* σε ομόρρυθμες εταιρείες να εισαχθούν στο Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης.

Από τη δεκαετία του '80, όμως, όλα αυτά άρχισαν να αλλάζουν, και μέχρι τη δεκαετία του '00 τόσο η δομή του χρηματοοικονομικού τομέα όσο και οι πρακτικές του ως προς τις αμοιβές των στελεχών του θα ήταν αδιανόητες για έναν τραπεζίτη του 1975. Σε όλα τα επίπεδα, από τους χρηματιστές μέχρι τους διευθύνοντες συμβούλους, τα διοικητικά συμβούλια και τις συναλ-

λαγές ανάμεσα σε εταιρείες, τα άτομα και οι εταιρείες αμείβονταν τώρα άμεσα (και συνήθως με μετρητά) για την παραγωγή βραχυπρόθεσμων κερδών, χωρίς αντίστοιχες κυρώσεις για την πρόκληση επακόλουθων μακροπρόθεσμων ζημιών. Αυτό ήταν μοιραίο. Στον χρηματοοικονομικό τομέα, είναι τρομερά εύκολο να δημιουργήσεις συναλλαγές που είναι αρχικά επικερδείς αλλά αποδεικνύονται καταστροφικές αποτυχιές μακροπρόθεσμα. Στη δεκαετία του '00, όμως, οι τραπεζίτες δεν ήταν υποχρεωμένοι να επιστρέψουν χρήματα αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, κι έτσι δεν τους ένοιαζε. Αντίθετα, τους έδιναν ενεργά κίνητρα για να είναι καταστροφικοί για τους πελάτες τους, για όλο τον τομέα, για την ευρύτερη οικονομία και συχνά ακόμη και για τις ίδιες τις εταιρείες τους.

Όσο διαρκούσε το πάρτι, το τραπεζικό σύστημα έμοιαζε με παράδεισο. Στη διάρκεια της φούσκας της δεκαετίας του '00, τα κέρδη του χρηματοοικονομικού τομέα έφτασαν σχεδόν το 40 τοις εκατό του συνόλου των αμερικανικών εταιρικών κερδών. Η μέση αμοιβή όσων εργάζονταν σε αμερικανικές επενδυτικές τράπεζες εκτινάχτηκε από τα 225.000 δολάρια το χρόνο –που ήταν ήδη ένας εκπληκτικά υψηλός αριθμός– σε περισσότερα από 375.000 δολάρια, και παρέμεινε σε αυτό το επίπεδο ακόμη και μετά την κρίση. Και αυτά ήταν μόνο τα μετρητά, χωρίς να περιλαμβάνονται τα δικαιώματα αγοράς μετοχών.

Και αυτό το ποσό είναι ο μέσος όρος. Ας δούμε τι έγινε με τα λεγόμενα «επώνυμα διοικητικά στελέχη» (named executive officers), δηλαδή τα πέντε στελέχη με τις υψηλότερες αμοιβές μιας εταιρείας (αν και θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι καλύτεροι χρηματιστές μπορεί να βγάζουν περισσότερα). Σύμφωνα με την έκθεση προς τους μετόχους το 2008, τα πέντε στελέχη της Goldman Sachs με τις υψηλότερες αμοιβές πληρώθηκαν κατά μέσο όρο 61 εκατομμύρια ο καθένας το 2007. Τέτοιες αμοιβές αποπροσανατολίζουν την ηθική πυξίδα, και το ίδιο ισχύει για τους ιδιωτικούς ανελκυστήρες, τα ιδιωτικά τζετ, τις ιδιωτικές τραπεζαρίες των συνεταιίρων και τους προσωπικούς σεφ, τα

ελικόπτερα, την κοκαΐνη, τα στριπτιζάδικα, τις πόρνες, τις συζύγους-τρόπαια, τα τεράστια σπίτια, τους υπηρέτες, τα επίσημα δείπνα στον Λευκό Οίκο, τους κόλακες πολιτικούς, τα φιλανθρωπικά ιδρύματα και τα πάρτι των πολλών εκατομμυρίων δολαρίων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πολλοί τραπεζίτες, επιδιώκοντας αυτά τα πράγματα, όχι μόνο κατέστρεψαν την παγκόσμια οικονομία, αλλά και σαμπόταραν τις ίδιες τις εταιρείες τους, και σε μερικές περιπτώσεις, ακόμη και τον ίδιο τον εαυτό τους.

Επιπλέον, οι αμοιβές στον χρηματοοικονομικό τομέα δεν έχουν αλλάξει σημαντικά μετά την κρίση. Το 2008, όταν όλες οι τράπεζες έπνεαν τα λούσθια, η μέση αμοιβή των επώνυμων διοικητικών στελεχών υποχώρησε μόλις στα επίπεδα του 2005, και τον Ιανουάριο του 2009, στο αποκορύφωμα της κρίσης που είχαν προκαλέσει, οι επενδυτικές τράπεζες της Νέας Υόρκης έδωσαν στους υπαλλήλους τους πάνω από 18 δισεκατομμύρια δολάρια μετρητά σε μόνους.

Ωστόσο οι τράπεζες είναι επίσης υπεύθυνες για άλλα δύο, ακόμη μεγαλύτερα εγκλήματα. Το πρώτο είναι ότι χρησιμοποίησαν τον πλούτο τους για να αποκτήσουν πολιτική δύναμη και να χειραγωγήσουν τις πολιτικές εξελίξεις για το δικό τους συμφέρον, προκαλώντας ταυτόχρονα τεράστια μακροπρόθεσμη ζημιά στη χώρα. Οι πολιτικές δραστηριότητες του χρηματοοικονομικού τομέα (λόμπι, συνεισφορές σε προεκλογικές εκστρατείες και αντιδεοντολογικές μετακινήσεις στελεχών) ήταν εκείνες που οδήγησαν στην απελευθέρωση, την κατάργηση της επιβολής του νόμου για τα οικονομικά εγκλήματα, τις φορολογικές ελαφρύνσεις για τους πλουσίους, στα τεράστια ελλείμματα του προϋπολογισμού και άλλες επιζήμιες πολιτικές.

Και το τελικό έγκλημα των τραπεζιτών ήταν ότι ο χρηματοοικονομικός τομέας, αντί να διοχετεύει κεφάλαια σε παραγωγικές χρήσεις, έγινε παρασιτικός και επικίνδυνος, ένας ημι-εγκληματικός χώρος που βλάπτει την αμερικανική οικονομία. Οι τράπεζες αποσταθεροποίησαν το οικονομικό σύστημα, σπατάλησαν τεράστια χρηματικά ποσά, βύθισαν εκατομμύρια άτομα σε

χρόνια φτώχεια και τσάκισαν την οικονομική ανάπτυξη σε όλο τον βιομηχανοποιημένο κόσμο για πολλά χρόνια στο μέλλον. Η σωστή λειτουργία των τραπεζών είναι να κατανέμουν το κεφάλαιο αποδοτικά, συγκεντρώνοντας αποταμιεύσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων και τοποθετώντας αυτά τα χρήματα σε επενδύσεις που παράγουν τα υψηλότερα κέρδη για την οικονομία. Με αυτό τον τρόπο ο χρηματοοικονομικός τομέας δημιουργεί θέσεις εργασίας και ευημερία – ή τουλάχιστον έτσι λέει η οικονομική θεωρία ότι *πρέπει* να λειτουργούν τα πράγματα.

Η εκρηκτική ανάπτυξη της αγοράς ακινήτων στη δεκαετία του '00, η οποία βασιζόταν σε ένα συνδυασμό μη βιώσιμης κατανάλωσης και καθαρής απάτης, δεν έφερε γνήσια οικονομική βελτίωση. Το οικονομικό σύστημα στράφηκε συνειδητά σε άτομα που είτε ήταν αναξιόχρεα είτε ήταν εύκολα θύματα, δημιουργώντας νέα προϊόντα για να τα δελεάσει και να τα εξαπατήσει.

Το φθινόπωρο του 2005, η Merrill Lynch εκτιμούσε ότι η μισή οικονομική ανάπτυξη των ΗΠΑ συνδεόταν με τη στέγη, η οποία περιλαμβάνει νέες οικοδομές, πωλήσεις ακινήτων, έπιπλα και οικιακές ηλεκτρικές συσκευές. Ένα μεγάλο μέρος της υπόλοιπης ανάπτυξης οφειλόταν στις τεράστιες ελλειμματικές δαπάνες της κυβέρνησης Μπους. Η Αμερική ζούσε μια επίπλαστη ευημερία. Τελικά, το 2008, οι τράπεζες δεν έβρισκαν πλέον άλλα θύματα και η φύσκα έσκασε.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ που προκάλεσαν οι τραπεζίτες δεν ήταν «θέλημα Θεού». Ούτε ήταν απρόβλεπτη. Από τις αρχές της δεκαετίας του '00 είχαν ακουστεί προειδοποιήσεις σε όλο και μεγαλύτερη ένταση, καθώς οι τραπεζίτες βυθίζονταν σε όλο και πιο εξωτικούς χώρους κινδύνου. Μερικές από αυτές παρουσιάζονται στην ταινία μου *Στημένη Δουλειά*:* Ραγκουράμ (Ράγκου) Ράτζαν, Τσαρλς Μόρις, Νούριελ Ρουμπίνι, Σάι-

* *Inside Job*. (Σ.τ.Μ.)

μον Τζόνσον, Τζίλιαν Τετ, Γουίλιαμ Άκμαν, Ρόμπερτ Γκνέιζντα, το ΔΝΤ, ακόμη και το FBI. Αγνοήθηκαν όλες, ή και λιοδορήθηκαν, από εκείνους που κέρδιζαν από την κατάσταση. Φυσικά, σε μεγάλο βαθμό τα βασικά στοιχεία αυτής της ιστορίας είναι πλέον γνωστά, έτσι δε θα αφιερώσω πολύ χώρο σ' αυτή. Το βιβλίο ασχολείται με δύο θέματα: πρώτο, την άνοδο της χρηματοπιστωτικής με τη μορφή ενός εγκλημαματοποιημένου, επικίνδυνου τομέα και το ρόλο αυτής της εγκληματικότητας στην πρόκληση της κρίσης, και δεύτερο, μια ανάλυση της ευρύτερης αύξησης της ανισότητας στην Αμερική.

Έτσι το βιβλίο αναπτύσσεται ως εξής: το Κεφάλαιο 2 παρέχει ένα σύντομο ιστορικό της εικοσαετούς περιόδου που οδήγησε στην άνοδο ενός απελευθερωμένου, συγκεντρωμένου, αποσταθεροποιητικού χρηματοοικονομικού τομέα, που συνοδεύτηκε από την επανεμφάνιση οικονομικών κρίσεων και εγκληματικής συμπεριφοράς.

Κατόπιν παρουσιάζω τα διαθέσιμα στοιχεία για τη συμπεριφορά των τραπεζών στη δεκαετία του '00, μαζί με το ρόλο που έπαιξε η εγκληματική συμπεριφορά τους στη δημιουργία της φούσκας και της κρίσης. Το Κεφάλαιο 3 εξετάζει τα ενυπόθηκα δάνεια, το Κεφάλαιο 4 την επενδυτική τραπεζική και άλλες σχετικές δραστηριότητες, το Κεφάλαιο 5 την εμφάνιση της κρίσης και τη συμπεριφορά που παρήγαγε. Το Κεφάλαιο 6 εξετάζει την άνοδο της οικονομικής εγκληματικότητας και τα στοιχεία υπέρ της άσκησης νομικών διώξεων. Φυσικά δεν ήταν όλες οι πράξεις των τραπεζιτών εγκληματικές, αλλά πολλές ήταν – ιδιαίτερα αν εφαρμόσουμε τα ίδια κριτήρια που έστειλαν εκατοντάδες στελέχη αποταμιευτικών και δανειοδοτικών ιδρυμάτων (S&L) στη φυλακή στη δεκαετία του '90, για να μη μιλήσουμε για εκείνους που είχαν την ατυχία να *μην* εργάζονται σε μεγάλες επενδυτικές τράπεζες όταν διέπρατταν απάτες ή ξέπλεναν βρόμικο χρήμα.

Τα τελευταία τέσσερα κεφάλαια του βιβλίου δίνουν μια ευρύτερη ανάλυση των πρόσφατων αλλαγών στην Αμερική. Αρχίζοντας από τις οικονομικές υπηρεσίες και εξετάζοντας στη

συνέχεια τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, άλλους οικονομικούς τομείς και το πολιτικό σύστημα, συζητώ την κάθοδο της Αμερικής μέσα στη διάρκεια ζωής της τελευταίας γενιάς σε μια οικονομικά αποτελεσματική, χρηματοπιστωτικά ασταθή, εξαιρετικά άνιση κοινωνία. Αρχίζω στο Κεφάλαιο 6 εξετάζοντας τη μεταμόρφωση του χρηματοοικονομικού τομέα σε μια παρασιτική βιομηχανία που σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό διαρπάζει αντί να δημιουργεί εθνικό πλούτο.

Στο Κεφάλαιο 8 στρέφομαι στον ακαδημαϊκό κόσμο. Πολλοί θεατές του ντοκιμαντέρ μου *Στημένη Δουλειά* σχολίασαν ότι το στοιχείο της ταινίας που τους εξέπληξε και τους σοκάρε περισσότερο ήταν οι αποκαλύψεις για τις ακαδημαϊκές συγκρούσεις συμφερόντων. Εδώ παρέχω μια πολύ πιο λεπτομερή και εκτεταμένη εξέταση του τρόπου με τον οποίο ο χρηματοοικονομικός τομέας και άλλες πλούσιες ομάδες συμφερόντων διέφθειραν τον αμερικανικό ακαδημαϊκό κόσμο, αλλάζοντας το ρόλο του από εκείνον της ανεξάρτητης ανάλυσης σε εκείνον ενός πρόσθετου όπλου του εταιρικού και χρηματοπιστωτικού λόμπι. Στο Κεφάλαιο 9 εξετάζω την ευρύτερη παρακμή του οικονομικού και πολιτικού συστήματος της Αμερικής. Το Κεφάλαιο 10 ολοκληρώνει το βιβλίο συζητώντας τις εναλλακτικές προτάσεις για το μέλλον που αντιμετωπίζουν οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, τις ευρύτερες αλλαγές πολιτικής που απαιτούνται για να αντιστραφεί η αμερικανική παρακμή, και τέλος τις πιθανές οδούς για την επίτευξη αυτών των στόχων μέσα από την κοινωνική και πολιτική δράση.

Αυτό το έργο δε θα είναι εύκολο. Η συμπεριφορά της κυβέρνησης Ομπάμα αποτελεί ένα οδυνηρά καθαρό παράδειγμα. Για λόγους που περιγράφονται στα τελευταία κεφάλαια του βιβλίου, το πολιτικό δυοπώλιο της Αμερικής είναι τώρα εξαιρετικά παγιωμένο και εμφανίζει μεγάλη αντίσταση στην αλλαγή. Παρά τις λαϊκιστικές εξαγγελίες τους, και τα δύο κόμματα εξαρτώνται από το χρήμα που εισπράττουν επειδή αυτά και μόνο αυτά ελέγχουν την πολιτική, και θα αντιστέκονταν και τα δύο λυσσασμένα σε οτιδήποτε εναντιωνόταν σε αυτή την κατάσταση.

Και υπάρχει ένα τελευταίο πρόβλημα. Θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι, δυστυχώς, σε κάποιο βαθμό ο αμερικανικός λαός έχει ανεχτεί την παρακμή της χώρας. Τα τελευταία τριάντα χρόνια ο αμερικανικός πληθυσμός γίνεται λιγότερο μορφωμένος, έχει μικρότερη διάθεση να αποταμιεύσει και να επενδύσει για το μέλλον και δικαιολογημένα είναι πολύ πιο κυνικός ως προς τη συμμετοχή του στην πολιτική και στους θεσμούς. Κατά συνέπεια, ήταν ανησυχητικά εύκολο για τη νέα αμερικανική ολιγαρχία να χειραγωγήσει μεγάλα τμήματα του πληθυσμού έτσι ώστε να ανεχτεί, ή ακόμη και να υποστηρίξει, πολιτικές που επιδεινώνουν την κατάσταση της χώρας. Και φυσικά πολλοί νέοι Αμερικανοί απλούστατα απελπίστηκαν από την πολιτική, ιδιαίτερα μετά τις προδοσίες του Ομπάμα.

Προς το παρόν, εξακολουθώ να πιστεύω στο καλό ουσιαστικά ένστικτο του αμερικανικού λαού. Πολλοί Αμερικανοί προφανώς έλπιζαν και νόμιζαν ότι εκλέγοντας τον Μπαράκ Ομπάμα το 2008 θα έλυναν αυτά τα προβλήματα. Και πολλοί τώρα έχουν προβληματιστεί σοβαρά βλέποντας ότι ο Ομπάμα αποδείχτηκε «μία από τα ίδια».

Δεν είναι όμως σαφές ότι ο αμερικανικός λαός καταλαβαίνει τι του έχει συμβεί και πώς μπορεί να το αποτρέψει. Για να αντιστραφεί η παρακμή της Αμερικής, είναι σημαντικό να γίνουν αρκετά δύσκολα πράγματα. Πρώτον, πρέπει να αντιστραφεί η ενοποίηση της οικονομικής δύναμης που έχουν τώρα οι εξαιρετικά συγκεντρωμένες βιομηχανίες, ο χρηματοοικονομικός τομέας και οι τρομερά πλούσιοι. Επιπλέον, θα είναι απαραίτητο να μετακινηθούν οι οικονομικές προτεραιότητες της Αμερικής προς την εκπαίδευση, την αποταμίευση και τις μακροπρόθεσμες επενδύσεις, και μακριά από την υπερβολική εξάρτηση από τη στρατιωτική ισχύ και τη φθηνή ενέργεια. Τέλος, θα είναι απαραίτητο να αλλάξει σε βάθος ο ρόλος του χρήματος στην αμερικανική πολιτική, και συγκεκριμένα στις συνεισφορές στις προεκλογικές εκστρατείες, τις πολιτικές διαφημίσεις, τις αντιδεοντολογικές μετακινήσεις στελεχών, στα λόμπι

και στις τεράστιες διαφορές ανάμεσα στους μισθούς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα.

Υπάρχουν τρεις εναλλακτικοί δρόμοι για να επιτευχθούν βαθιές συστημικές μεταρρυθμίσεις: μια επιτυχημένη επανάσταση σε ένα από τα υπάρχοντα πολιτικά κόμματα, μια προσπάθεια ενός τρίτου κόμματος, ή ένα μη κομματικό κοινωνικό κίνημα ανάλογο ίσως με το κίνημα των ατομικών δικαιωμάτων ή το περιβαλλοντικό κίνημα. Όλοι αυτοί οι δρόμοι είναι δύσκολοι. Ωστόσο οι Αμερικανοί έχουν ξανακάνει δύσκολα πράγματα στο παρελθόν, ακόμη και όταν αντιμετώπιζαν ισχυρή αντίσταση. Συχνά τα μεγάλα επιτεύγματα της Αμερικής ήρθαν εν μέρει επειδή η χώρα έβγαλε μεγάλους ηγέτες. Ας ελπίσουμε ότι αυτό θα συμβεί ξανά.

Τις τελευταίες δεκαετίες οι ΗΠΑ έχουν υποστεί μία από τις πλέον ριζοσπαστικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταμορφώσεις στην ιστορία τους.

Ο χρηματοπιστωτικός τομέας έχει γίνει η κυρίαρχη πηγή εσόδων της χώρας, και παράλληλα ο πιο διεφθαρμένος, με αποτέλεσμα οι ΗΠΑ να αποτελούν αυτή τη στιγμή την πιο άδικη και γεμάτη ανισότητες κοινωνία του κόσμου.

Ο Φέργκισον δείχνει πώς τα δυο μεγάλα πολιτικά κόμματα έγιναν αιχμάλωτα της νομισματικής ελίτ από την κυβέρνηση του Ρέιγκαν, τη δεκαετία του '80. Στη συνέχεια ήρθε η κυβέρνηση του Κλίντον να καταργήσει τις ρυθμιστικές αρχές που προστάτευαν τον μέσο πολίτη από τους άπληστους πιστωτές. Η ομάδα του Μπους εκτίναξε τα ελλείμματα του προϋπολογισμού και αύξησε την ανεργία και την οικονομική ανισότητα με τις φορολογικές ελαφρύνσεις υπέρ των πλουσίων. Και ο Λευκός Οίκος του Ομπάμα επέτρεψε στους οικονομικούς εγκληματίες να συνεχίσουν να δρουν ανεξέλεγκτα, ακόμη και μετά τις υποτιθέμενες μεταρρυθμίσεις του 2008.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΚΟΜΠΙΝΑ αποκαλύπτει πώς άλλοτε ισχυρές προσωπικότητες, όπως ο Άλαν Γκρίνσπαν και ο Λάρι Σάμερς, κατόντησαν αυλικόι στην ελίτ. Κάνοντας αναφορά σε δικόγραφα που είδαν πρόσφατα το φως της δημοσιότητας, περιγράφει με λεπτομέρειες την έκταση των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν στο φρενήρες κυνήγι του πλούτου, το οποίο προκάλεσε την οικονομική κρίση.

ISBN 978-960-496-535-9

9 789604 965359

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 10323

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

ΤΑΤΟΙΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550

www.psichogios.gr • e-mail: info@psychogios.gr

ΕΣΕΙΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ ΠΑΝΤΑ Σ' ΕΠΑΦΗ